

HRVATSKA IZMEĐU RATA I TRANZICIJE (Jedan pragmatičan pristup)

ERMA IVOŠ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK/UDC: 342.7:32
Izvorni znanstveni rad

Primljeno / Received
1994-11-25

U ovom se radu problematiziraju neka aktualna pitanja procesa transformacije hrvatskog društva. U teorijskom pristupu koristi se analiza Zbigniewa Brzezinskog, koja se primjenjuje kao analitički model koji ima stratešku funkciju. Cilj je pokazati koliko se Hrvatska približava odnosno udaljava od pretpostavljenih ciljeva i sadržaja transformacije i koliko je moguće vremensko trajanje pojedinih faza u procesu promjene. Zaključuje se da na ishod započetih promjena podjednako utječe splet međunarodnih odnosa u sferi preraspodjele moći, ideja geopolitičkog pluralizma i geostrateški interesi SAD, s jedne strane, te postkomunistička samodeterminacija hrvatskog društva, posebno u odnosu prema koncepciji mira, političkoj demokratizaciji i ekonomskoj transformaciji.

Slabost je ne moći pogledati u ozbiljno lice vremena.
M. Weber

Uvod

Hrvatska država spada u red onih postkomunističkih zemalja u kojima se proces pacifikacije i transformacije odvija pod budnim okom zapadnih saveznika, naročito nakon 1993., kada se Hrvatska uplela u ratne sukobe u Bosni i Hercegovini - u rat koji je donedavna od strane službene politike bio interpretiran kao kontinuitet hrvatske politike u BiH a danas se o njemu govori kao o "nesretnoj i nepotrebnoj epizodi". Međutim, ratne igre političara u i oko BiH bile su nedvosmislen alarm Zapadu da se rat na Balkanu može razmahati u pravcu koji se više neće moći kontrolirati. Pod prijetnjom sankcija i političkog izopćenja izvana i prijetećim socijalnim sukobima unutar zemlje, hrvatska politička elita prihvatila je *p a x a m e r i c a n a* koji je u ožujku 1994. politički operacionaliziran kao "Washingtonski sporazum". Njime je BiH priznata kao

jedinstvena i federalna država a hrvatska politička desnica prisiljena da se odrekne teritorijalnih ambicija prema susjedu. Za nagradu Hrvatska je dobila otvorenu mogućnost priključka u moderne tijekove svijeta. Ipak, mnoga otvorena pitanja na njenim granicama (Slovenija, Srbija, BiH) i dosadašnji neuspjeh u pregovorima o reintegraciji okupiranih područja u teritorijalni korpus Hrvatske, drže zemlju u stanju ni rata ni mira što je stvarnost koja opravdava izabrani naslov ovog rada.

Velika očekivanja

Danas se sa sigurnošću može reći da su velika očekivanja i vjerovanje u brzi proces transformacije postkomunističkih zemalja u zapadni model demokracije završila obostranim razočaranjem. Umjesto susreta sa istinskom demokracijom, slobodom, pravdom i ekonomskim blagostanjem stanovnici središnje i istočne Europe susreli su se još jednom sa **državom** - ovog puta nacionalnom, ali jednako tako moćnom, centraliziranom, birokratiziranom i ekonomski neefikasnom. Zapad se u postkomunističkim zemljama sreo sa starim i okoštanim nomenklaturama vlasti i moći koje se teško i sporo mijenjaju, osiromašenim ekonomijama, odsutnošću političke kulture i demokratskih institucija. Bivše komunističke zemlje pretcijenile su potencijalnu pomoć Zapada očekujući neki novi "Maršalov plan", a sporost očekivanih promjena razočarala je Zapad. S obje strane vladalo je opće podcjenjivanje složenosti novonastalih promjena kao i dužine njihova trajanja.

Iz metodoloških razloga te radi boljeg razumjevanja problema vezanih za proces transformacije upotrijebit ćemo analizu Zbigniewa Brzezinskog (1993.), u kojoj se rasčlanjuju različite faze postkomunističke transformacije. Prikaz te analize čini nam se značajnim već i zbog toga što u pojedinim svojim dijelovima referira na potencijalne mogućnosti razvoja Hrvatske. Kako hrvatsko društvo izlazi iz faze političkog zanosa zbog stvaranja samostalne države a ulazi u fazu dugotrajnog i socijalno bolnog procesa tranzicije ("Gladni smo, hoćemo kruha!, bio je jedan od transparenta nošenih u štrajku metalčkih radnika u listopadu 1994.), to nam se jedan pragmatičan pristup čini korisnijim u stvaranju svijesti o stvarnom sadržaju, ciljevima i sadržaju zamišljenih promjena, od utopijskih parola o skorjoj boljoj budućnosti.

FAZE POST-KOMUNISTIČKE TRANSFORMACIJE

FAZA I: 1-5 godina

Politički cilj: transformacija

Ekonomski cilj: stabilizacija

Politika	Pravo/regulacija	Ekonomija	Zapadna pomoć
Uspostava demokracije,	Dokidanje arbitrarne uloge države	Eliminacija kontrole cijena i subvencije,	Stabilizacija monetarnog sustava,
Sloboda štampe,		Kraj kolektivizacije,	Hitni krediti i pomoć
Kraj jednopartijskog državnog i policijskog sistema,		Početak privatizacije	
Demokratska koalicija za promjene			

FAZA II: 3-10 godina

Politički cilj: od transformacije do stabilizacije

Ekonomski cilj: od stabilizacije do transformacije

Politika	Pravo/regulacija	Ekonomija	Zapadna pomoć
Novi ustav i izborni zakon,	Zakonski okvir i pravna regulacija vlasništva i biznisa	Bankovni sustav,	Infrastrukturni krediti,
Izbori,		Mala i srednja privatizacija,	Tehničko-menadžerska pomoć,
Decentralizirana regionalna samouprava,		Demonopolizacija,	Trgovačka obnova,
Stabilna demokratska koalicija - nova politička elita		Nova ekonomska klasa	Inicijalna ulaganja

FAZA III: 5-15 godina

Politički cilj: konsolidacija

Ekonomski cilj: programirani razvoj

Politika	Pravo/regulacija	Ekonomija	Zapadna pomoć
Formiranje stabilnih demokratskih partija,	Nezavisno sudstvo i razvoj pravne kulture	Široka privatizacija,	Značajna strana ulaganja,
Demokratska politička kultura		Kapitalistički lobiji,	Uključivanje u značajne zapadne organizacije (EU, NATO)
		Kultura poduzetništva	

Brzezinski svoju analizu započinje kritičkim preispitivanjem politike i očekivanja Zapada u pogledu sadržaja i dužine trajanja procesa transformacije i ukazuje na nekoliko kritičnih točaka pretpostavljenih promjena. On u prvom redu ističe činjenicu da je bilo pogrešno pretpostaviti da će proces tranzicije u prosjeku trajati pet godina. Četri godine kasnije, od početka promjena, stvarnost pokazuje da će taj proces u nekim zemljama istočne Europe trajati znatno duže, minimum deset godina, prije nego se bude moglo reći da su procesi transformacije zaključeni. Drugo, pokazala se neutemeljenom pretpostavka da je proces transformacije kontinuiran proces, budući da se ipak radi o više faza u tom procesu. Jedan od prvih kritičnih momenata je onaj u kome se dešava politička transformacija struktura na vrhu države, dakle vrhovna struktura političke moći i početna stabilizacija ekonomije. Ova iznimno teška faza je preduvjet sljedećem koraku, koji bi trebao voditi ka široj političkoj i ekonomskoj stabilizaciji. U ovoj se fazi usvaja novi ustav, novi izborni sistem i učvršćuje demokratsko ustrojstvo društva. Ustrojavanje bankarskog sustava, demonopolizacija i početna privatizacija zasnovana na zakonitoj regulaciji vlasništva, logički slijede iz pretpostavljenih ekonomskih i političkih promjena. Ovu fazu Brzezinski opisuje kao političku stabilizaciju i ekonomski polet. Češka Republika, Poljska i Mađarska nalaze se na početku ove treće faze. Drugi kritični moment je primjena "šok-terapije", koja nije moguća ako za to ne postoje objektivni i subjektivni preduvjeti. Brzezinski navodi primjer Poljske kao dobar primjer za ovaj slučaj. Pokret "Solidarnost" je, naime, okupio građane na najširoj socijalnoj osnovi i različitog socijalnog porijekla. To je pokret iz kojeg se je formirala nacionalna politička elita koja je uživala punu političku podršku i koja je zemlju povela u promjene (za razliku od nekih zemalja istočne Europe gdje su se nekadašnji disidenti instalirali na politički vrh). Poljska politička elita imala je podršku od moralnog autoriteta kakav je Katolička crkva u Poljskoj koja je i sama personifikacija promjena i konačno, Poljska je uživala materijalnu pomoć od gotovo 10 milijuna Poljaka koji žive i rade izvan domovine. Zbog toga su početni rezultati promjena kao i "šok-terapija" doveli do boljih rezultata. Držimo, međutim, da je slučaj Poljske upravo zbog navedenih razloga izniman i da ga tako treba tretirati, budući da se u većini ostalih zemalja u tranziciji i te kako osjeća nedostatak političke kohezije i konsenzusa, što rezultira ekonomskim kaosom i političkim konfliktima, za što su zemlje bivšeg SSSR-a dobar primjer.

Sljedeća kritična točka pretpostavljenih promjena je uloga vlade u ekonomskoj transformaciji zemlje. Pokazuje se, naime, da je u postkomunističkim režimima, u kojima nedostaje tradicija slobodnog tržišta, iskustvo i odgovarajuća socijalna struktura društva, intervencija vlade zaista potrebna. Nepostojanje demokratske tradicije i njene infrastrukture, kako u političkoj tako i u ekonomskoj sferi društva, povijesni su razlozi koji opravdavaju njenu intervenirajuću ulogu. Ta se uloga sastoji prije svega u pažljivom planiranju društvenog razvoja, u dodjeli kredita onim privrednim granama koje imaju prioritet. Vlada podupire transformaciju bankarskog sustava, razvoj privatnog sektora i, ako je potrebno, ona u prvoj fazi socijalizira rizik kako bi se postigli dogovoreni nacionalni ciljevi.

Dakako, bez finacijske pomoći Zapada, proces transformacije nije moguć, naročito u prvoj fazi kada ekonomija želi od uvozne prijeći na izvoznu i prerasti u dinamičnu ekonomsku aktivnost. Međutim, uloga stranog kapitala u procesu

tranzicije ima ponešto kontroverzni karakter budući da bi, kako i Brzezinski primjećuje, u tom slučaju bivša Istočna Njemačka trebala cvjetati, Mađarska bi već poodavno iskusila ekonomski boljitak, a čak bi i situacija u Rusiji bila bolja od one u Kini.¹

Neosporno je da se prva faza tranzicije ne može ostvariti bez pomoći stranog kapitala ali njegova djelotvornost umnogome ovisi o socijalnoj disciplini svih aktera u procesu tranzicije, o ukupnoj motivaciji za promjenama te o stvarnoj prirodi unutrašnje politike koja direktno utječe na oblikovanje budućnosti.

Različitost budućnosti

Kakva je budućnost postkomunističkih zemalja? Jesu li sve bivše komunističke zemlje na istom putu da postanu pluralističke i zemlje slobodnog tržišta? Može li se postupkom generalizacije dati odgovor o njihovoj budućnosti?

Analizirajući dosadašnje procese transformacije Brzezinski navodi četiri kategorije razvoja: U *prvu* kategoriju spadaju zemlje čija je budućnost vrlo pozitivna budući da su vrlo uspješno svladale sve preduvjete da postanu zemlje pluralističke demokracije, u koje autor ubraja Poljsku, Češku, Mađarsku, Sloveniju i Estoniju. U *drugoj* su kategoriji zemlje čija se perspektiva može nazrijeti za desetak godina, budući da su u njima mogući ireverzibilni procesi, podjednako u politici i ekonomiji. Ovdje spadaju zemlje kao što su Slovačka, Hrvatska, Bugarska, Rumunjska i Litva. U *trećoj* su kategoriji zemlje za koje se predviđa da se njihovi problemi neće riješiti u ovom stoljeću već će s njima ući u 21. stoljeće, a to su Rusija, Ukrajina, Bjelorusija, Gruzija i Armenija, i konačno, u *četvrtoj* su kategoriji zemlje čija budućnost, barem za sada, izgleda ne obećava ništa dobro, a tu spadaju Srbija, Albanija, Makedonija, Moldova i Tadžikistan.

Navedena kategorizacija praktično sugerira da su moguće četiri pozitivne ili negativne tendencije u zemljama u tranziciji: 1. kada su političke i ekonomske promjene pozitivne, 2. kada su političke promjene pozitivne a ekonomske negativne, 3. kada su političke promjene negativne a ekonomske pozitivne i 4. kada su političke i ekonomske promjene negativne.

Budući da su političke promjene preduvjet ekonomskih reformi, izuzetno je značajno pitanje kakav tip političkog sustava treba pratiti početke procesa transformacije: autoritarni koji će osigurati disciplinu (budući da su potrebne prilične žrtve kako bi se reforme primjenile) ili demokratski i konsenzualni koji će doprinosti stvaranju ukupne motivacije za promjenama. Kina i zemlje bivšeg SSSR-a primjer su prvog tipa promjena, koji je politički autoritaran a ekonomski nešto liberalniji, a koji nije doveo do očekivanih rezultata. Stoga su s razlogom preferencije na demokratsko-konsenzualnom tipu političkog sustava.

¹ Bivša Istočna Njemačka je u posljednje tri godine primala po 100 milijardi godišnje za populaciju od 16 milijuna ljudi a još uvijek se nalazi u teškoj socio-ekonomskoj krizi. Kina je od 1979. do 1986. dobila 86 milijardi dolara kredita i pomoći na ogromnu populaciju stanovnika a ostvarila ekonomski rast od 13 postotaka u prošloj godini, dok je Rusija još uvijek u ekonomskom kaosu i s negativnom stopom rasta. (New York Times, 28. srpnja 93.)

Ova su iskustva izvanredno značajna za Hrvatsku, koja je svrstana u zemlje što se još uvijek nalaze u prvoj fazi transformacije, s mogućnošću ireverzibilnih procesa i nastavka rata. Ona je dakle u fazi kada politika, koja je penetrirala u sve sfere života, može imati odlučujuću ulogu bilo kao prepreka bilo kao poticaj procesima demokracije. Stanje ni rata ni mira posebno pogoduje autoritarnim rješenjima i naglašenoj arbitrarnoj ulozi vlade, države pa i samog predsjednika. Centralizam u odlučivanju i nepostojanje atmosfere konsenzusa, nasuprot "nepodnošljive moći većine" u Saboru, tendencije su suprotne onima za koje se je hrvatsko društvo opredjelilo. Opredjeliti se za demokraciju i politički pluralizam znači pristati na logičke konzekvence u primjeni tih principa, koji rađaju autonomiju, regionalizam i multikulturalizam. Gušenje takvih razvojnih tendencija (Istra, npr.) negiranje je prvog principa u procesu transformacije, a to je uspostava demokracije. Kako i za sve druge zemlje, tako je i za proces transformacije hrvatskog društva velika opasnost u posizanju za autoritarnim rješenjima kako u politici tako i u ekonomiji jer je to objektivno može udaljiti od mogućnosti da uspješno prijeđe iz prve u drugu fazu transformacije a same promjene učiniti još bolnijim i dugotrajnijim.

Neka pitanja postkomunističke determinacije Hrvatske

Pristup Brzezinskoga uzeli smo u ovom radu kao analitički model koji u strateškom smislu za nas ima "idealno tipsku" funkciju. Naime, pomoću ovakvog pristupa možemo vidjeti koliko se Hrvatska približava osnovnim ciljevima pretpostavljenih promjena, odnosno udaljava od njih, u ovoj, prvoj fazi tranzicije, a što je ujedno i dobar okvir za eventualno empirijsko istraživanje o stvarnim postignućima zamišljenih promjena u izgradnji demokratskih institucija, pretvorbi društvenog vlasništva u privatno ili transformaciji bankarskog sustava, na primjer. Međutim, bez obzira na to da li je riječ o teorijskom ili empirijskom pristupu, očita je višeslojnost i višeznačnost započetih promjena, na koje utječe koliko priroda unutrašnje politike zemlje toliko i uloga međunarodne zajednice.

Zapadne zemlje, a prije svega SAD, svoje međunarodne aktivnosti vezuju za čvrsto definirane geostrateške i ekonomske interese zemlje. Strategija prema Rusiji i bivšim zemljama SSSR-a razlikuje se od strategije prema Hrvatskoj, Mađarskoj ili Kini. Jedna od najvažnijih postavki američke vanjske politike, a koja je formulirana nakon pada komunističkih režima, je ta, da je *geopolitički pluralizam jednako tako važan kao i strukturalna transformacija postkomunističkih zemalja*. Kraj blokovske politike, procesi globalizacije koji upućuju na nove oblike političke, ekonomske i kulturne suradnje te nova institucionalna misija države koja je definirana kroz antivojne i antimilitarističke aktivnosti, snažno su utjecali na formiranje navedenog stava. Sama činjenica da se istovremeno odvija proces stvaranja novih nacionalnih država, dodatno se uklapa u proces preraspodjele moći koji je prisutan ne samo u Europi već se radi o globalnoj strategiji s ciljem da se uvaži nova stvarnost. To nam pomaže da razumijemo ulogu koju je Rusija dobila u rješavanju krize na tlu bivše Jugoslavije, ulogu kojom se uklapa u stav o geopolitičkom pluralizmu, to jest različitosti političkih utjecaja na Balkanu. Dok nije izvršena prestrukturacija moći i dok se u Hrvatskoj nije shvatio taj važan "detalj" američke vanjske politike, hrvatskom narodu i političarima činilo se kako

su, govorilo se, "ostavljeni od Svijeta". Hrvatska, nadalje, nije zemlja od posebnog geostrateškog interesa SAD, odakle objektivno možemo očekivati više pomoći, a potreban kapital iz međunarodnih fondova kao što su MMF ili PIHARE dotjecat će u ovisnosti o procesu postkomunističke samodeterminacije Hrvatske. Prema modelu Brzezinskoga ona se nalazi u prvoj fazi transformacije, u kojoj se objektivno, na putu političkih i ekonomskih promjena, ispriječio rat. Ta nas činjenica upućuje na zaključak da će ova faza transformacije u Hrvatskoj trajati duže od pet godina, a proces samodeterminacije već je opterećen mnogim otvorenim pitanjima. Ukazati ćemo na neka od njih.

Prvo i najvažnije je pitanje mira. To, dakako, ne ovisi samo o Hrvatskoj. Ono što međutim ovisi samo o njoj jest to, hoće li mir shvatiti kao *egzistencijalni izbor* života na ovim prostorima ili tek kao političku gestu kojom se želi svidjeti svojim saveznicima i finacijerima. Mir potkopava svako inzistiranje na kroatocentričnosti i srbofobiji u politici. Kroatocentričnost je narcisoidno poimanje političke kulture, koja u dijalogu sa svijetom nije prihvaćena. Srbofobija može zemlju držati u permanentnom stanju potencijalnog rata koji ovdje više nitko ne želi finacirati. *Pax americana* za Hrvatsku znači čvrsto determiniranu miroljubivu politiku ako se želi imati sigurna vizija budućega razvoja zemlje. Tako najnovije probleme u svezi s primanjem Hrvatske u Vijeće Europe stvara samo sumnja neće li Hrvatska ponoviti akciju poput one u zapadnoj Slavoniji nakon koje se je, prema procjenama HINE odselilo 2170 građana srpske nacionalnosti te kako će odgovoriti na tri stroga uvjeta koja dokazuju da je riječ o demokratskom sustavu vladanja. To je prije svega razvijen višestranački pluralizam, nezavisno sudstvo te primjena europske konvencije o ljudskim pravima koja svakom državljaninu omogućava da pred europskim sudom u Strasbourgu podigne tužbu protiv svoje, ali i bilo koje druge zemlje, članice Vijeća Europe. Ovom se konvencijom želi zaštititi čitav niz ljudskih prava, na život, zabrana torture i mučenja, prislušivanje i omogućavanje poštenog sudskog postupka s pravom na odvjetničku pomoć.

Posebna komisija za prijem Hrvatske u PHARE program Europske unije postavila je u prvi plan važnost stanja ljudskih prava u Hrvatskoj a unutar toga na četiri točke: prisilne deložacije, slobodu medija, nezavisnost sudova i položaj manjina u Hrvatskoj.

Hrvatska politička javnost ovakve zahtjeve često doživljava kao birokratsko cjepidlačenje i zanovijetanje europskih ministara i činovnika međutim, u građanskoj koncepciji države u zaštiti ljudskih prava, individualnoj i kolektivnoj autonomiji treba prepoznavati dublji smisao kojega vidimo u činjenici da tendencija ka miru postaje univerzalno svojstvo modernih nacija. Konačno, ovako postavljenim zahtjevima želi se spriječiti mogućnost da se političke promjene u postkomunističkim zemljama vezuju za novo nasilje premda su nastale kao otpor spram poretka koji je nastao silom i njome se legitimirao.²

Drugo važno pitanje odnosi se na koncepciju *ekonomske transformacije* zemlje koja se je opredjelila za ekonomiju slobodnog tržišta i privatno poduzetništvo. Ekonomska stabilizacija cilj je prve faze transformacije u koju

² "Ratna legitimacija političkog poretka je, u stvari, dinamit u samom temelju države. Tu nema mjesta za toleranciju ne samo prema onima koji su u ratu bili na gubitničkoj strani, nego ni prema političkim suparnicima i protivnicima..." (Popov, 95.)

Hrvatska ulazi s ratom razorenom privredom, zaostalim razvojem u tehnologiji, jednom od najvećih stopa nezaposlenosti u Europi od 18 postotaka, odljevom mozgova, izbjeglicama i prognanicima čija se ekonomska i društvena integracija tek mora definirati. Riječ je o strukturalnim problemima zemlje, koji pogađaju njenu ekonomiju u samim temeljima. Za njihovo rješavanje nije dovoljno opredjeljenje za demokraciju koja često služi kao paravan naciokraciji koja angažman na političkim pitanjima nacije u pravilu naplaćuje dionicama u profitabilnim poduzećima, dok socijalno raslojavanje postaje sve dublje i sve dramatičnije. Potkrijepiti će mo ovu tvrdnju podacima o stanju u sferi nezaposlenosti koja najbolje detektira socijalnu kartu Hrvatske. Prema podacima Državnog zavoda za zapošljavanje (travanj, 95.) u Hrvatskoj je bilo 238.520 nezaposlenih što čini 18 posto radno sposobnog stanovništva za razliku od 1990. kada je u Hrvatskoj bilo 140.000 nezaposlenih. Dvije trećine nezaposlenih mladi je od 40 godina. Naknadu za vrijeme nezaposlenosti prima oko 35 tisuća nezaposlenih, tek svaki sedmi nezaposleni, a zbog vladinih mjera restrikcije među nezaposlenima je 8,2 posto manje korisnika zdravstvenog osiguranja u odnosu na 1994. godinu. Najviše radnika posao je izgubilo u privredi (industriji i rudarstvu) u stečajnim postupcima gdje će prema predviđanjima posao izgubiti daljnjih 50 tisuća radnika. Među zaposlenima štrajkovi su svakodnevna pojava a štrajkaju gotovo sve kategorije radnika, metalci, tekstilci, zdravstveni radnici, prosvjetni radnici i umirovljenici. Prognanici, izbjeglice i invalidi domovinskog rata socijalnu kartu Hrvatske čine još tamnijom.

Ovako visoka stopa nezaposlenosti posebno dobiva na značenju ako je usporedimo sa nekim drugim zemljama. U SAD ona iznosi 5,8 u Zapadnoj Europi kreće se između 10 i 12 postotaka, u Japanu ona iznosi 2,8 posto dok su u zemljama bivšeg istočnog bloka ove stope znatno veće, u Bugarskoj 15 postotaka, Mađarskoj 15,3, Albaniji 17 i SR Jugoslaviji 22 posto. Sa svojih 18 postotaka Hrvatska se nalazi na samom začelju ove ljestvice nezaposlenosti.

Međutim, socijalno raslojavanje i pauperizacija koja dovodi do razaranja srednje klase prisutna je tendencija u većini postkomunističkih društava što je dovelo do značajnog smanjenja potencijala ekonomske i političke modernizacije ("moderna bez modernizacije") a istodobno je izostala primjena mehanizama distributivne pravde kojima bi se smanjila neizvjesnost građana u izrazito nepredvidivoj i politički turbulentnoj okolini.

Držimo stoga da su ključne riječi na kojima pada ili se održava ekonomska transformacija zemlje u ovoj fazi - moralnost i pravednost.

Sa izrazito slabom socijalnom potkom, unatoč promjenama Hrvatska je još uvijek normativno društvo, pritisnuto represivnom i restriktivnom ekonomskom politikom pa je otpor autoritarnim tendencijama vlasti sve slabiji ili ga gotovo i nema. U takvom ekonomskom i političkom ambijentu prijelazak iz prve u drugu fazu transformacije čini se još daljim i neizvjesnijim.

Treće, jednako važno pitanje u prvoj fazi transformacije odnosi se na razumjevanje uloge *države*, *društva* i *politike*. Hrvatsko društvo, ukoliko želi postati civilnim društvom, treba razumjeti kao pravno regulirane odnose pojedinaca-građana koji "mrežom civilnih i političkih prava, kao formom očuvanja preddruštvenog individualizma, oblikuje jednu samostalnu i autonomnu sferu koja im služi podjednako kao "štit" u odnosu na arbitrarnost političke vlasti, ali isto tako i u odnosu na nametljive nasrtaje horizontalnog i egalitarnog oblikovanja

'opće volje'" (Podunavac, 95.). Iz toga se razvija *funkcionalan* a ne *organski* odnos civilnog društva prema političkoj državi (A.Gramshi).

Hrvatska je Ustavom naznačila prava građana i građanski princip društva (civilnog) međutim, u stanju ni rata ni mira još uvijek je snažno prisutno organsko jedinstvo nacije koja ugrožava princip funkcionalnosti i Ustavom zagaranirana građanska prava i autonomiju. Tradicionalizam, autoritarnost, personalizacija vlasti, nacionalizam i rat, snažne su prepreke uspostavi civilnog društva. Društva čija vlast prema svojim građanima projektira navedena svojstva prije se mogu definirati kao ona koja su zainteresirana za podanički princip državi-naciji a manje za građanski princip gdje se proces individualizacije shvaća kao najviši domet slobode. Stoga je sasvim na mjestu opaska Norberta Bobia koji je rekao da je u povijesti moderne europske države pravna država došla prije slobode, a sloboda prije demokracije.

Hrvatska politička filozofija je još uvijek opterećena bipolarnim konceptom politike koja novu stvarnost interpretira u starim kategorijama: desno-lijevo, prijatelj-neprijatelj, totalitarno-demokratsko. Na toj se osnovi nastavlja politička polarizacija i konstruira novi(stari) oblik političke dominacije. Ta je bipolarnost najizraženija na relaciji država-društvo premda smo svjesni da stanje ni rata ni mira, potencijalni socijalni sukobi i reverzibilni procesi u ekonomiji mogu povećati arbitrarnu ulogu države i njen normativni karakter. Ovdje vidimo samo dvije mogućnosti na koje je nedavno upozorio Franz Fehrer (1994.). Prva je da se država instalira kao *primus movens* koji potiče slobodu i demokraciju ali i neslobodu i naciokraciju, druga je mogućnost da se u procesu transformacije ostavi otvoren put civilnom društvu u kojem će država biti partner. Mnogi se autori slažu (Fehrer, Bobio, Brzezinski) da je u većini postkomunističkih režima unatoč formalnoj demokraciji i višestranačju obnovljen neototalitarni tip vlasti prepoznatljiv u svojoj personaliziranoj i prezidencijalnoj formi što pogoduje tendenciji da se neindividualistički, organski i antiliberalni pokreti i ideologije predstavljaju kao individualna sloboda pojedinca. U takvom političkom i kulturnom miljeu građanin gubi pravo raspolaganja sa svojom građanskom odgovornošću budući da se Država autoritarno nameće kao "depozitar svih dobara, svih sloboda i svih naših života" (Heller, 94.). Rječju, tamo gdje je politički poredak dominantan tamo nema civilnog društva, nema individualnih sloboda ni građanske odgovornosti. Stoga je očito da Država kao institucija vlasti i u posttotalitarnim režimima zadržava one iste emancipatorske ali i totalitarne potencijale. Politički prosvjećena javnost jedan je od važnih mehanizama društvene kontrole naročito u prepoznavanju totalitarnog i autoritarnog diskursa vlasti, države i politike te naspram vertikalnom nametanju "opće volje" i mišljenja.

I konačno, značajan sklop pitanja odnosi se na proces samodeterminacije hrvatskog društva u sferi ljudskih prava, prava manjina, nezavisnosti sudstva, rječju, u pitanju kojega možemo formulirati u jedno, hoće li Hrvatska uspješno prijeći politički Rubikon i biti zemlja u kojoj će vlast ljudi ustuknuti pred vlašću zakona. Naime, demokracija je bez sumnje odgovor na politički monizam komunističkih režima međutim "sveci zaštitnici" novih demokracija imaju političke probleme i u svojim "carstvima slobode". Brzezinski zato poručuje da ukoliko SAD ne budu u stanju afirmativno odgovoriti na krizu protestantske etike, hedonističku filozofiju i nasilje vlastitog zemlji, postkomunistička transformacija

Istočnoeuropskih zemalja neće biti samo bolna i prolongirana, već će i njezin ishod biti mnogo manje siguran od pretpostavljenog.

Literatura:

- BRZEZINSKI, Zbignew (1993): *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of 21 Century*, Washington.
- BOBBIO, Norberto i sur. (1991): *After the Fall*, London: Verso
- FEHRER, F., HELLER, A. (1987): *Eastern Left, Western Left*, Hip, Inc. Atlantic Highlands N.Y.
- WARTEMBERG, Thomas (1990): *The Forms of Power*, Temple University Press, Philadelphia.
- FEHRER, Franz (1994): Dekonstrukcija političkog monizma, *Erazmus*, 8, 57-62.
- PUSIĆ, Vesna (1994): Utopije, *Erazmus*, 6, 31-39.
- The National Interest*, Washington, Fall, 1993.
- The New York Times*, New York, 28. July, 1993.

Erma Ivoš: CROATIA BETWEEN WAR AND TRANSITION (Pragmatic Approach)

S u m m a r y

In this article the author points some actual questions of the transformation process in the Croatian society. The analysis of Z. Brzezinski is used as analytical model which basic function is of strategic meaning. The idea was to show how Croatia is close or distant from the mainstream of transformation process. The conclusion is that the successful achievements of the transformation depends both on the influence of the International community, political and economic on the one side and on the nature of the postcommunist self-determination of Croatian society, on the other side.